

A hasonszenvi gyógymód XIX. századi magyarországi és gyöngyösi térhódításának dokumentumai

Dr. Vezekényi (Horner) István (1808-1891) emlékének

Varga Sándor

ABSTRACT: *The Homoeopathical Treatment.* The author treats the line of the development of medicine leading to the discovery of the homoeopathic method. It discusses the discovery itself, the life and career of Sámuel Hahnemann, and the worldwide dissemination of the method. The paper is focused on the Hungarian history of homoeopathy, the most outstanding persons using and extending it. In this context, the country's first homoeopathic hospital in Gyöngyös is treated in detail, and the original documents and sources relating to the history of the method are cited and discussed.

Az ókor magas színvonalú orvostudománya az akkori nagy birodalmak hanyatlásának, és későbbi pusztulásának következtében megállt a fejlődésben. Szerencsére sikerült azonban átmenteni azt a felhalmozott tudáshalmazt, amely azután szilárd alapot biztosított az orvostudomány későbbi elméleti, és gyakorlati művelői számára. Elég, ha csak Galenus¹ tevékenységére utalok, akinek hatása évszázadokon keresztül meghatározta az orvosi tudományok fejlődésének irányát.

Galenus korában azonban közel sem volt egyszerű az orvoslás helyzete, hiszen az élet egyéb területei mellett az orvosi tanok művelése az akkorra már megerősödött katolikus egyház privilégiumává vált. Paradox módon a kereszténység térhódítása részben akadály, részben pedig elősegítője lett az orvostudomány fejlődésének.

A betegséget Isten büntetésének tekintették, melyet a töredelmes vezeklés eszközeként nem gyógyítani kell, hanem a lélek üdvének érdekében el kell viselni. Ugyanakkor a katolikus egyház volt az, amely a kolostorok alapítása mellett ispotályokat hozott létre, különösen a rendházak és templomok mellett.² Ezekben az ispotályokban azonban még gyógyításról nem beszélhetünk, csupán a rászoruló ápolásáról.

Kedvezően befolyásolta az orvostudomány középkori fejlődését, hogy viszonylag korán létrejöttek az első orvosi egyetemek. 1113-ban Bolognában, 1200-ban Párizsban, 1229-ben Oxfordban, 1245-ben Rómában, 1274-ben Cambridge-ben nyílt orvosi egyetem.³

1 Római orvos, aki az i. sz. II. évszázadban foglalta egységes rendszerbe az ókori orvostudomány egészét.

2 A későbbi korokból erre Gyöngyösön is találunk példát: 1761-ben épült a Szent Erzsébet templom melletti ispotály, amely történetének utolsó évtizedeiben iskolaként működött.

3 VARGA Sándor 1995. 5.

A gyakran sötét középkorként emlegetett időszak tehát érdekes módon viszonylag tág teret engedett az orvosi tudományok világi fejlődésének, amelynek szellemi bázisa az ókorból átmentett ismeretekkel végeredményben adott volt.

Kezdetben éppen egyházi tiltásra nem boncoltak embert, így azután az anatómiai ismeretek is elsősorban a Galenus által leírt ókori tudásra hagyatkoztak. Erőteljesen érvényesült a katolikus egyház misztikumokkal átszótt hatása, de már az 1150-es évekből ismerünk olyan orvosi leírást is, amely a népi gyógyászat tapasztalatain alapul.

Az orvosoknak ez idő tájt elsősorban a különféle járványokkal kellett küzdeniük, és sok idő telt el addig, amíg a XVII. században ismertté váltak az ember anyagcsere folyamatai. Nem sokkal később a vérkeringést is felfedezték. Az 1600-as évek elejétől már ismerték a mikroszkópot, és ennek a századnak a második felétől pedig a baktériumot is. Ekkortájt már vizsgálták a vörösvértesteket, néhány évtizeddel később pedig már az emberi sejteket is. 1761-től vált általános diagnosztikai módszerré a kopogtatás, majd pedig a hallgatóság.

Nem véletlenül nevezte a kiváló orvostörténész Birtalan Győző az orvostudomány fejlődését „óriáslépések”-nek, amelyek azután magukkal hozták a diagnosztikai módszerek fejlődése mellett a terapiás tevékenységek előrehaladását is.

Az orvostudomány szakosodni kezdett. A borbélyok és fürdősök tevékenységéből kifejlődött a kirurgia, vagyis a sebészet, majd annak különböző szakterületei is. Az orvostudomány ezen ága különösen gyorsan fejlődhetett, hiszen a történelem gyakori háborúi bőségesen szolgáltattak művelői számára beteganyagot. Ennek ellenére lebecsült szakterület volt még hosszú ideig, hiszen a pesti egyetem sebészeti tanszékének professzora még 1824-ben is „félértékű tanszék”-nek minősítette.⁴

Volt azonban az orvoslásnak egy másik területe, amely - bár szintén dinamikusan fejlődött - olyan betegségek gyógyításával foglalkozott, amelyeknek külső jelei nem, vagy csak kevésbé voltak láthatóak.

Az előzőekben említett kiragadott példák éppen ennek az orvosi területnek a fejlődését segítették, amelyből aztán kialakult a belgyógyászat és annak számos szakága.

Tény, hogy amíg egy sebészeti eset megoldása viszonylag „egyszerűnek” volt mondható, addig egy nem látható betegség gyógyítása már nem volt ilyen. Ezeknek a betegségeknek a gyógyítása általában gyógyszeres úton történt, igaz, hogy alkalmazták a sebészethez nagyon is közel álló érvágás; vagy köpölyözés módszerét is.

A gyógyszeres gyógymód alapelve tulajdonképpen évszázadok alatt nem sokat változott. A természetben fellelhető növények, állatok, és az akkor ismert ásványok szolgálták az alkalmazott medicinák alapanyagául, melyeket az orvosok a már ismert, vagy feltételezett betegségek ellen használtak.

Ez a napjainkban is alkalmazott terapiás tevékenység, melyet allopatia néven ismerünk, a betegségek természetével ellentétes hatású gyógyszerek alkalmazásán alapszik.

Az allopatia kifejezés szóösszetétel, és az alkalmazott gyógyszerek hatásmechanizmusára utal, két görög szó összevonásából áll (allo=ellentét, pathos=szenvedés). Magyarul egyszerűen ellenszenvnek nevezték.

Az allopatia sok évszázados konzervatív hegemoniáját azután megtörték az orvostudományt is elérő felvilágosodás eszméi. Más tudományokhoz hasonlóan az orvoslás terüle-

4 A tanszék professzora ekkor Bugát Pál volt.

tén is megjelentek az új irányzatok, amelyek ugyan az allopatiával szemben forradalmi-
nak voltak tekinthetők, pedig néhány esetben nem tettek egyebet, mint újjáélesztették a
sok évszázados, elfelejtett gyógyítási módszereket. Ilyen volt a humoralpatológia elmé-
lete, amely az orvostudomány története során újra és újra felszínre kerülő, az ókorból
származó orvosi felfogás. Lényege az, hogy a betegségek oka az ember négy testnedvének
hibás összetétele. Ez a négy testnedv pedig a vér, a nyál, a sárga és a fekete epe, melyek-
nek rendellenes keveredésén csupán drasztikus módszerekkel lehet segíteni.

Ugyancsak érdekesnek tekinthető az az 1806-ban napvilágot látott utópisztikus teória,
mely szerint: „... a betegségek fokozatosan eltűnnek. Ebben a korszakban, amelyben az or-
vosi működés nélkülözhetővé válik, éri el a tudomány a maga teljes végkifejletét.”⁵

Az 1800-as években ismert irányzat volt a mágnesoterápia és a hidroterápia. Ezek a gyógy-
eljárások azonban alapvetően különböztek az allopatiától, hiszen a gyógyítás nem a hagyó-
mányos módszerekkel történt. Kétségtelen viszont, hogy az orvostudomány terapiás terüle-
te szénessé, talán egy kicsit tarkává is vált, az allopatia ennek ellenére tekintélyét alapvető-
en megőrizte.

Időben a XVIII. század utolsó negyedében járunk akkor, amikor megjelent az orvostudo-
mány történetében egy német orvos, aki az allopatikus eszmékkal homlokegyenest szem-
benálló tant kezdett el terjeszteni, melyet homeopatiának nevezett el. Az elnevezés az
allopatiához hasonlóan szintén szóösszetétel, és két görög szó összevonásából (homoion=hason-
ló, pathos=szenvedés) származik. Magyar megfelelője a hasonszenv tulajdonképpen az
eredeti kifejezés szöveghű fordítása. (Ha ezt nem tudnánk, talán a magyar nyelvújítás ered-
ményének is tekinthetnénk a kifejezést, és talán nem is járnánk messze az igazságtól.)

A homeopatia megjelenése alapvetően meg-
osztotta a kor orvostársadalmát. A hagyomá-
nyos gyógymódot követő orvosok mélységes-
en elítélték, az új eljárások iránt fogékonyak
viszont kezdettől fogva üdvözölték, támogat-
ták, és alkalmazták is a homeopata tanokat.

“Similia similibus curantur.” „Hasonlót a ha-
sonlóval gyógyítani.” Ez volt annak a forradal-
mian új tannak az alaptétele, amelynek megal-
kotója egy német orvos, Hahnemann Sámuel
(teljes nevén Christian Friedrich Samuel) volt.

1755. április 10-én született a szászországi
Meissenben. Apjának ebben a városban nagy-

1. kép.

Hahnemann Sámuel (1755-1843)

5 SCHOTT Heinz 1993. 250.

hírű porcelángyára volt, így mi sem volt természetesebb annál, hogy az ifjú Hahnemann apja gyárában kezdett el dolgozni, mint porcelánfestő. Érettségi vizsgái után egy ideig fordítóként dolgozott. Feljegyezték róla, hogy egészen különleges nyelvtelenség volt. Tizenkét éves korában négy nyelven folyékonyan beszélt, amely később nyolcra bővült, de a beszélt nyelveken kívül még jó néhányat megértett. Egyetemi tanulmányait Lipcsében és Bécsben végezte, és 1778-ban orvosi diplomát szerzett. Doktori disszertációját a görcsös megbetegedések okairól és kezeléséről írta.⁶

Tudjuk, hogy nemcsak kiváló orvossá vált, de korának legjobb kémikusai közé is tartozott, sőt a gyógyszerészeti tudományok jeles művelője volt. Életpályájának egyik adaléka, hogy - valószínűleg származása okán - egy ideig Erdélyben is működött. Gyakorló orvosi tevékenységének gyorsan vége szakadt, mégpedig az 1780-as évek vége felé,⁷ elsősorban azért, mert nem értett egyet azokkal a drasztikus kezelési módszerekkel,⁸ amelyeknek alkalmazása akkoriban szinte kötelező volt.

Érdeklődése a kutatás felé fordult, így került látókörébe a kínafa kérgé, melyet mint a váltóláz (malária) gyógyszerét 1640 óta ismertek és később kinin néven honosodott meg.⁹ Nem tudjuk, vajon mi készítette Hahnemannt arra, hogy kísérletezni kezdjen a kínafa kérgéből nyert kivonattal, bár valószínűleg ismerte Hippokratész¹⁰ és Paracelsus¹¹ munkásságát, melyekben a homeopatikus jelek már felfedezhetők.

Tény, hogy Hahnemann kísérletei során a kínafa kérgéből nyert kivonatot kipróbálta magán. Naponta kétszer nagy adagot bevéve azt tapasztalta, hogy nála, az egészséges embernél, a szer ugyanazokat a tüneteket váltja ki, melyek a maláriára jellemzőek, és amelyek ellen a szert alkalmazzák.

Erre az orvostörténeti eseményre 1790-ben került sor, melyet azóta is az első önkísérletként tartanak számon. Megvolt tehát az első eredmény, amely arra ösztönözte Hahnemannt, hogy más hatóanyagokkal is elkezdjen foglalkozni.

Ezeket azután már nemcsak saját magán, hanem családtagjain, rokonain és barátain is kipróbálta¹², és tapasztalatai megegyeztek a kínafavál történt kísérletek során levont következtetésekkel. Hahnemann tehát már tudta, hogy milyen panaszokat okoznak bizonyos szerek, ha azt egészséges embereknek nagy adagokban adják. Már „csak” odáig kellett eljutni, hogy vajon milyen formában kell azt a betegeknek adagolni.

Évek teltek el, mire a megoldásra rájött. Azt már tudta, hogy a betegséget a tüneteket kiváltó gyógyszerekkel kell gyógyítani, de több év munkája kellett még, hogy eljusson a végső következtetésig, éspedig odáig, hogy a gyógyszerei egy különleges hígítási eljárás során hatásukban megváltoznak. Hahnemann felfogása ugyanis az volt, hogy az általa alkalmazott gyógyszerek hatása annál erősebb, minél kisebb dózisban adják a betegeknek. Egyre na-

6 SCHOTT Heinz 1993. 608.

7 DUIN Nancy és Dr. SUTCLIFFE Jenny 1993. 83.

8 Nemcsak az érvágást, a köpülőzést, hanem a hánytatót és a beöntést is ide sorolhatjuk. /Egy szerencsétlen érvágás vezetett II. Lipót császárr és magyar király halálához is, akit reumás láza ellen ezzel a módszerrel kezeltek./

9 A Bugát Pál által szerkesztett és írt 1843-ban megjelent „Természettudományi Szóhalmaz” négy címszava is tartalmazza a „chinin”-t mint kifejezések előtagját, melyet ekkor „kinal”-nak neveztek. A szó Bugát alkotása, az előtagja a „kin”, az utótagja az alkaloida szó első szótagja.

10 Görög orvos, /Kr. e. 460, 370 körül./ A görög orvoslás megalapítója, alapelve volt a megfigyelésen alapuló elfogulatlan megismerés.

11 Német orvos 1493-1541.

12 ZAJTA Erik 1991. 122.

gyobb mértékben hígította fel a gyógyszereket egészen addig, míg az eredeti anyagból csupán nagyon kis mennyiség maradt. Ennek ellenére furcsa módon azt tapasztalta, hogy minél kisebb a bevitt gyógyszer mennyiség, annál kifejezettebb a hatása.

Készen állt tehát a gyógymód, amelynek alapművét Hahnemann 1810-ben jelentette meg „*Organon der rationellen Heilkunst*” vagyis a „*Racionális orvoslás eszköze*” címmel, amelyben orvosi hitvallását is rögzíti: „*Az orvos legfőbb és egyedüli hivatása, hogy a beteg embert egészségessé tegye, amit gyógyításnak neveznek... A gyógyítás legfőbb ideálja az egészség gyors, kímélő és tartós helyreállítása, vagy a betegség megszüntetése és megsemmisítése annak egész terjedelmében a legrövidebb, legmegbízhatóbb és legkevésbé hátrányos módon.*”¹³

A már kész gyógyeljárás azonban nem váltott ki osztatlan sikert. Az orvostársadalom radikális tagjai örömmel üdvözölték a tanokat, el is kezdték annak megismerését, az első betegek is kedvezően fogadták, az újdonság ereje mellett annak kíméletes beavatkozásai miatt is.

Újszerűnek tekinthető terapiás módszerek jöttek divatba. A hagyományos medicinában alkalmazottakkal szemben nagyobb súlyt helyeztek a homeopata orvosok a betegek étrendjére, hangsúlyozták a környezeti és egyéni tisztaság fontosságát. Hahnemann tapasztalatait végül 1796-ban mutatta be szakmai köröknek. Az orvostörténészek ezt az évet tekintik a homeopatia születési évének.

A tanok elterjedése a végletekig megosztotta az orvosi társadalmat. A kor legnagyobb orvosi szaktekintélye Rudolf Virchow,¹⁴ a sejt-kórtan elméletének kidolgozója, még évtizedekkel később sem tudott azonosulni Hahnemann tanaival, és egy alkalommal a gyógyszerhígítás módszerét elemezve Berlinben nagy számú hallgatóság előtt a következő szavakkal döngölte a földbe a homeopatiát: „*Ha Berlinben egy korsó sört öntök a Spree folyóba, mi lesz ebből a sörből a vízben a folyó Spandau mellett levő torkolatánál? Nem méltó ahhoz, hogy ebben a teremben üljön az, aki Önök közül homeopatiával foglalkozik!*”¹⁵

Érdekesen alakult a gyógyszeres terápia is, hiszen a homeopata gyógyszerek száma meglehetősen kevés. Hahnemann mindössze 96 különböző anyagot használt kísérletei során, de az alaposan kipróbált, és gyógyszerkönyvezett szerek száma ma sem haladja meg az 500-at.¹⁶ Az egyik legismertebb homeopata szer a nadragulya, melynek leírását - korhűségnek megfelelően - Diószegi Sámuel „Magyar Fűvészkönyv”-éből ismertetem: „*Nadragulya (Atropa) halálos mérge, altató N! (A nadragulya) Nadragulya, Nadrágulya, Álomhozó fű, Bolondfű. Másodlagos N (A belladonna) Nagyfű, Farkas tseresznye, Mérges tseresznye*”.¹⁷

Az ijesztő leírás ellenére a belladonna lett végül is a homeopata orvosok egyik univerzális gyógyszere, melyet a legkülönbözőbb betegségek esetén ajánlottak és alkalmaztak. Hatásmechanizmusát - a többi homeopatikus gyógyszerhez hasonlóan - tapasztalati úton kísérletezték ki.

Hahnemann élete során sokat publikált. 24 nagyobb és mintegy 100 kisebb terjedelmű könyvet írt, és miután a homeopatiában olyan gyógymódot talált, melyet össze tudott egyeztetni az orvostudomány saját maga szabta értékelemzésével - a folyamatos kritikák ellenére - idős koráig töretlenül dolgozott Lipcsében és Párizsban, ahol 1843. július 2-án hunyt el.

A homeopata tanok már életében túllépték Németország határait, mely köszönhető volt franciaországi személyes működésének is. Az általa végzett homeopatiás kezelés során al-

13 ZAJTA Erik 1991. 122.

14 Német kórböncnok (1821-1902)

15 KAPRONCZYAY Károly 1992. 369.

16 ZAJTA Erik 1991. 125.

17 DIÓSZEGI Sámuel 1807. 175.

kalmazott módszer igen hatásosnak bizonyult a Napóleon oroszországi visszavonulása után kitört tifuszjárvány gyógyításában.

A módszer aztán tovább terjedt és 1825-re eljutott az Egyesült Államokba, ahol már 1833-ban homeopatiával foglalkozó akadémiát találunk, 1836-ban pedig megnyílt a „Hahnemann Orvosi Főiskola” is. A homeopatiát 1832-től ismerték Angliában, ahol az első homeopata kórházat 1849-ben alapították Londonban. A gyógmód ezután divatba jött Európa csaknem minden országában, de megismerték és jelenleg is alkalmazzák Dél-Amerika számos országában, sőt Indiában és Pakisztánban is.

Kétségtelen, hogy a gyógykezelés ezen formájának hazája, Németország rendelkezik a homeopatia legrégebb hagyományaival. Számos tudományos munka jelent meg más szerzők tollából már Hahnemann életében, de később is, amelyek közül a legjelentősebb a „*Német homeopata Orvosi könyv*”, melyet 1872-ben adtak ki először. Kiemelkedő fontosságú az 1832-ben alapított „*Általános Homeopata Újság*” (3. kép), amely alapításától kezdve napjainkig folyamatosan megjelenik. A lapban - amelyről még szó esik -, magyar homeopata orvosok is rendszeresen publikáltak.

Illusztrációként mutattam be Dr. Georg Schmid 1846-ban Bécsben kiadott könyvét, valamint az 1842-ben ugyancsak Bécsben kiadott könyvet, (ekkor már harmadik kiadásban, amely a „rég” és az „új” homeopata tanokat foglalja össze. (3-4. kép)

A homeopatia eszméi természetesen keleti irányban is terjedtek, és ma is alkalmazzák jó néhány szovjet utódállamban, de pl. Romániában is elfogadott gyógmód.

Nem a sok évszázados történelmi hagyomány indokolja, hogy utoljára hagytam, és kissé bővebben tárgyalom a homeopatia ausztriai és magyarországi történetét, de ezt a több ponton felfedezhető analógia is indokolja.

Ausztriában a gyógmód története szinte azzal kezdődött, hogy 1819-ben betiltották. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, a homeopatia titokban továbbra is virágzott. Híres betegek között jegyezték fel Radetzky marsallt és Schwarzenberg herceget. Ausztriában is sikeresen alkalmazták az 1831-32-es kolerajárvány idején, és a gyógmód hatékonyságának eredményei szinte kikényszerítették, hogy I. Ferdinánd császár¹⁸ a tilalmat feloldotta.

A homeopatia egyetemi oktatása 1841-ben Bécsben indult meg. 1842-ben már egyesületük volt az osztrák homeopata orvosoknak, amely 1844 és 1848 között folyóiratot is kiadott. 1848 után elsősorban szakmai ellentétek miatt megakadt a homeopatia további fejlődése Ausztriában. Újabb fellendülés csak majdnem száz év elteltével 1938-tól tapasztalható, amely ettől az évtől kezdődően szinte töretlen.

A felnövekvő új orvosgeneráció ismét megismerkedett és megbarátkozott a homeopata tanokkal. Újra megalakult a homeopata orvosok egyesülete, az első nemzetközi kongresszust 1958-ban Salzburgban, majd a későbbieket 1973-ban és 1983-ban Bécsben tartották. 1975-től Bécsben kutatóintézet működik a homeopatiás kutatások elősegítésére. 1985-től megindult a homeopatia oktatása a bécsi egyetem orvosi és gyógyszerészeti karán.

Ausztriában a homeopatia 1988 óta hivatalos gyógmód.

Magyarországon a homeopatia XIX. századi története az ausztriaihoz hasonló módon alakult és elmondható, hogy legnagyobb befolyásra - igaz, hogy csak néhány évtizedig - talán éppen Magyarországon tett szert. Hazai meghonosítója Bakody József.¹⁹ Pályájának kezdetétől a homeopata gyógmód elkötelezett híve volt.

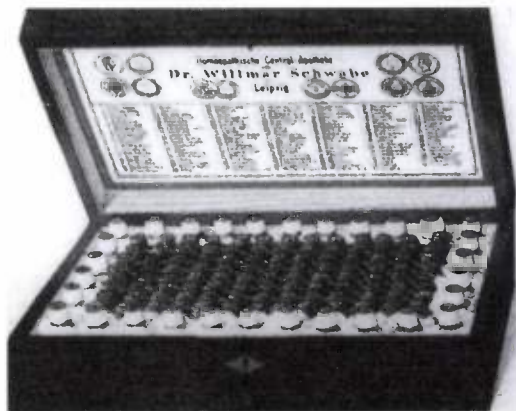
18 I. Ferdinánd, V. Ferdinánd néven Magyar- és Csehország királya.

19 Orvosi diplomáját a pesti egyetemen szerezte, pályájának elején Győrben, majd 1835-től Pesten praktizált. Halálát az önmagán kinin-ópiummal végrehajtott kísérlet okozta. (1791-1845.)

A gyógmódot Ausztriával azonos évben 1819-ben a budai helytartótanács rendeleteileg betiltotta, azonban terjedését itthon sem tudta megakadályozni. Elsősorban az arisztokrácia köreibben szerzett sok hívet.

A kolera 1831-ben Magyarországon is pusztított. Bakody a hasonszenvi gyógmódot ajánlotta a járvány ellenszeréül, ez irányú tevékenységével nagy feltűnést keltett az orvostársadalom körében nemcsak itthon, hanem külföldön is. Ebben a munkában tekintélyes segítőársai voltak: bár Forgó György²⁰ és Almási Balogh Pál²¹ személye óriási támogatást jelentett, mégsem sikerült teljes elismerést szereznie. Győri orvoskollégái nevében Balogh Pál főorvos (nem azonos az előzőleg említett Almási Balogh-gal) írásban vonta kétségbe Bakody érdemeit és eredményeit. Pedig a homeopatia Hahnemann-féle alapműve az *Organon* ebben az időben már magyar nyelven is olvasható volt. A mű magyarországi megjelenésének időpontját illetően megoszlanak a vélemények. Egyes források (Antall József, a gyöngyösi Stiller Kálmán), de az 1912-es Révai Nagy Lexikona, vagy az 1879-ben kiadott Magyar Lexikon is 1830-at jelöli meg a megjelenés évéül. Már pedig bizonyos, hogy az hét évvel korábban, 1823-ban megjelent magyar nyelven. Hasonló volt a bizonytalanság a fordító személyét illetően is, hiszen csaknem minden forrás a gyöngyösi születésű orvost, Bugát Pált jelölte meg fordítóként.²² Dr. Kiss László felvidéki orvostörténész kutatásai eredményeként bizonyos, az *Organon* magyar megjelenésének helyes időpontja 1823, fordítója pedig nem Bugát Pál, hanem Horváth József orvos volt. Bár Bakody József a homeopatia magyarországi terjesztésében először nem nyert csatát, 54 éves korában bekövetkezett halála nem akadályozta a gyógmód hazai terjedését. Döntő szerepe volt ebben Almási Balogh Pálnak, aki mint Kosuth Lajos és Széchenyi István házi-orvosa befolyásos személyiségnek számított.²³ Jórészt az ő érdeme, hogy az 1844-es pozsonyi országgyűlés mindkét táblája feliratban kérte V. Ferdinándtól a homeopatia tanainak felvételét az egyetemi oktatásba. Abban, hogy a kérést az uralkodó elutasította, komoly szerepe volt Bakody 1845-ben bekövetkezett tragikus halálának is.²⁴ Mindenesetre a gyógmódot már nem lehetett visszaszorítani. Nemcsak a házi-orvosok alkalmazták, voltak hívei az egyetem orvosi karán, sőt néhány kórházban is működtek homeopata orvosok.

Azután, sokak nagy meglepetésére egy kis vidéki magyar városban, Gyön-

5. kép.

134 gyógszert tartalmazó homeopata ládikó (a „Homeopata Vademecum”-ból 1889)

20 (1787-1835) Pest megye fizikusa (főorvosa)

21 (1794-1867) Korának legtekintélyesebb és legbefolyásosabb orvosa.

22 Jelen sorok írója kételyeinek adott hangot az Orvosi Hetilapban 1991-ben megjelent Bugát életrajzában, megkérdőjelezve Bugát homeopatia iránti rokonszenvét és kötődését.

23 Fia, Balogh Tihamér szintén jeles homeopata orvos volt.

24 V.ö. 19. jegyzet

gyösön 1838-ban megnyílt az ország első és a lipcsei után a világ második homeopata kórháza is.

Az 1848-as forradalom győzelme utáni egyetemi reformok eredményeképpen a homeopatia tanítását felvették a pesti egyetem tantervébe. A homeopata orvosok szabadon áruhlhatták gyógyszereiket, míg a gyógyszerárusítás joga nem illette meg a hagyományos gyógymódot alkalmazó orvosokat.

A homeopatia továbbfejlődése a szabadságharc bukása után átmenetileg megakadt, elsősorban Almási Balogh Pál politikai meghurcolása miatt (utaltam az előzőekben Kossuth Lajossal való szoros kapcsolatára). Az átmeneti megtorpanás után azonban a hasonszenvi gyógymód újra életre kelt.

1865-ben megalakult a Magyar Hasonszenvi Orvosegyesület, 1866-ban megjelent a „Hasonszenvi Lapok”, és Magyarország ezekben az években a homeopatia európai fellegvárává vált. A kor legtermékenyebb homeopata publicistája kétségtelenül Dr. Argenti Döme volt. Két kötetben jelentette meg legjelentősebb művét, amelybe érdemes belálapozni. *„Gyógyszertanunk megtanulására fáradozatlan szorgalom szükséges. Harminczkét éve tanulmányozom e tant, hogy a gyógyszereknek jellemző tulajdonságait kifürkésszem. Hahnemann... gyógyszerzeitant a h. folyóiratokat e célra naponta forgatom, ezek után szemeltem ki egyenkint minden orvosságnál az essentiális symptómákat ... éjeimet áldozám fel, nem sajnálván ebbeli roppant fáradozásaimat, minden sorírásnál áldván Hahnemannt, ki gyógyszerzeitana által megismertette a gyógyszerek valódi erejét és ekép biztos alapot készített hasonszenvi gyógytanunknak, mely szerint biztos gyógyelvre támaszkodva működhetünk a szenvedő emberiség üdvére.”*²⁵

Ugyancsak Argenti javasolta a „Hasonszenvi Lapok”-ban megjelent írásában a homeopatia tanok ismételt felvételét az egyetem tantervébe.²⁶ A javaslatot Eötvös József kultuszminister elutasította, az országgyűlés azonban 1870-ben megszavazta, így 1871-ben a budapesti egyetemen két homeopata tanszék is létesült, az egyik vezetője Bakody Tivadar lett. Ez a tény aztán nagy felháborodást váltott ki a szakmai körök jelentős részénél. Nemcsak maga az egyetem, hanem a vidéki orvos-gyógyszerési egyesületek, és az Országos Közegészségügyi Tanács is bejelentette tiltakozását, szakmai érvekre, és a homeopatia hanyatlására hivatkozva. Érték a homeopatiát korábban is támadások, különösen az „Orvosi Tár” című orvosi folyóirat részéről. Ezt a lapot megalapításától (1831) megszűnéséig Bugát Pál szerkesztette, kezdetben Schedel Ferencsel, később pedig Flór Ferencsel.

Az „Orvosi Tár” 1847-ben még így ítélte meg a homeopatiát: *„Részemről meg nem foghatom, a nálunknál sokkal műveltebb nemzetek mint p. o. gallok és angolok hogy kaphattak a szemük előtt megszülemlett és mégis holt annyiféle csélcsapságon és haszontalanságon, mint p. o. a magnetismus... a homeopatia”*.²⁷

*“Ha úgy tetszik, csak három orvosságrul p. o. ... a higanyrul és a kináru²⁸ vagy moschus-
rul olvassuk meg minden kapható pharmacológiánkat (gyógyszertan) megolvassván egy
oldalrul azon orcátlan hazudozások halmazát fogják találni... úgy más részről, ha valaki
csalafintaságbul p. o. mind azon betegségeket összeírná, mellyek ellen a mondott szerek pro-*

25 ARGENTI Döme 1877. 108.

26 Emlékezetes, hogy ez 1848-ban megtörtént, de a szabadságharc bukása után lekerült a napirendről.

27 Orvosi Tár 1847. 5.

28 Lásd 9. jegyzet.

*batum esetként (kipróbáltként) ajánlatnak, mondhatom, hogy alig maradna valamely más szerrel orvoslandó betegség.”*²⁹ (Az „Orvosi Tár” itt arra utal, hogy a homeopata orvosok ugyanazt a gyógyszert a legkülönbözőbb betegségekre ajánlották.)

Már ezek a szemelvények is jelzik, hogy az „Orvosi Tár” és Bugát Pál is elvetették a homeopata tanokat, a sommás elutasítást azonban az alábbiak jelzik: *„Az újabb idők ... Hahnemann hasonszenvé tanítmányát láttaták velünk ... megmutatták, milly félre vivő ösvényekre vihet a természet szemlélése ... Hanem hogy a' homeopaticusok a' természet ezen gyógyerejét ... milliomod- vagy billiomodnyi gyógyszerreszcskével igyekeznek fölsegéllni, oly otroba idea...”*³⁰

Ezek a bírálatok sem csökkentették a homeopatia népszerűségét Magyarországon. Zichy Melánia grófnő hasonszenvészeti kórház alapítását jelentette be,³¹ a pesti Bethesda kórházban és a Fővárosi Közkórházban hasonszenvi osztályok nyíltak 1861-ben. Ezek főorvosa Bakodi Tivadar lett.

A homeopatia tekintélye a XX. század első harmadában sem csökkent. A két világháború között a budapesti egyetemen egy homeopata tanszék működött. Budapesten három homeopata gyógyszertár volt található ezekben az években. Magyarország nem vesztett a homeopatia területén megszerzett tekintélyéből, hiszen 1935-ben a magyar fővárosban tartották a tizedik nemzetközi homeopata kongresszust.

Az igazi törést a homeopatia magyarországi történetében az 1949. év hozta. Az 1947-ben megkezdett államosítások nem kerültek el a gyógyszeripart sem, melynek állami tulajdonba vételére 1948-1949-ben került sor. (A Richter Gedeon Vegyészeti Gyár államosítására pl. 1948. március 15-én került sor, innentől Kőbányai Gyógyszerárugyárként működött.)

Az ugyancsak 1947-ben bevezetett hároméves terv következménye a gyógyszergyárak profilírozása, majd a magyar gyógyszerválaszték radikális csökkentése. Ez az intézkedés azt eredményezte az akkori hivatalos állapot szerint, hogy: *a „csak felszínen mozgó szórványos észleletekből általános érvényű gyógyítási elveket felállító, természettudományos kutató módszereket, objektivitást és szigorú kritikát nélkülöző”*³² metodikákat alkalmazni nem lehet. Így aztán megpecsételődött a több mint száz éven keresztül virágzó homeopatia sorsa, melyet még megerősített az akkori népjóléti miniszter Ratkó Anna 1950-ben kiadott rendelete „A Magyarországon forgalomba hozatalra engedélyezett törzskönyvezett gyógyszerkészítmények V. hivatalos jegyzéke”, amely egyetlen homeopatikus gyógyszert sem tartalmaz.

A homeopatiát a XX. század közepén egyedül Magyarországon tiltották be, bár jelenleg is van néhány ország Európában, ahol hivatalosan nem ismerik el gyógymódként, azonban alkalmazását itt sem tiltották el hatóságilag.

1990-ig kellett várni azért, hogy a hivatalos álláspont hazánkban is megváltozzon, és az Egészségügyi Tudományos Tanács kimondhassa: *„a homaeopata gyógymód magyarországi alkalmazásának tiltása nem indokolt.”*³³

Ugorjunk most vissza az időben és kövessük nyomon a homeopatia magyarországi történetét, melynek népszerűsége gyorsan túlnőtt Pest-Buda határain és rövidesen ismertté vált vidéken is, elsősorban a városokban. A városi polgárok jobb módú, műveltebb és egyben tájékozottabb rétege vált elsősorban a gyógymód követőjévé.

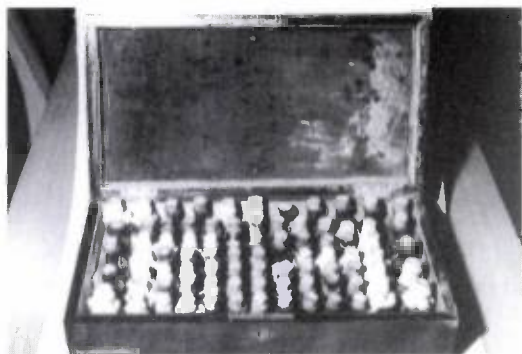
29 Orvosi Tár 1847. 9.

30 Orvosi Tár 1847. 205-208.

31 KAPRONCZAY Károly 1992. 370.

32 ZAJTA Erik 1991. 123.

33 ZAJTA Erik 1991. 123.

6. kép.

Homeopata gyógyszerdoboz Gyöngyösről

Így lehetett ez Gyöngyösön is. A kis vidéki mezőváros polgárai között is elterjedt a divatos gyógymód híre, melynek közkedveltségét növelte - mint arról már az előzőekben is szó esett -, hogy mellőzte azokat a kíméletlen orvosi beavatkozásokat, melyek a XIX. század orvostudományának mindennapi eszköztárába tartoztak.

Ez a tény azonban kevés lett volna annak eléréséhez, amit Gyöngyösön egy megszállott homeopata orvos, Dr. Horner István az 1830-as évek végére megvalósított, és a jelentéktelen kisvárost a homeopatia azóta méltatlanul elfelejtett fellelegváraivá emelte.

Az emberiség, így az orvostudomány történetében sok esetben fontos szerepet játszott a véletlen. (Gondoljunk csak az orvostudomány területéről a Röntgen-sugár, vagy akár a tbc bacilusának felfedezésére.) A homeopatia gyöngyösi történetét is egy véletlen irányította. Időben és térben a szerencsés egybeesésnek köszönhetően ugyanis a városban megtelepedett egy fiatal orvos és találkozott egy mecénással, aki segítséget nyújtott nagyratörő elképzelései megvalósításához.

Az orvost Dr. Horner Istvánnak hívták. (Nevét 1866-ban Vezekényire magyarosította, így a kronológiában ettől az évtől kezdődően így fogom nevezni.) A mecénás neve báró Orczy Józsefné szül. Pejasevich Franciska, aki a városban több ingatlannal is rendelkezett.

A hazai orvostörténészek sem Dr. Horner személyének, sem pedig tevékenységének nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, hiszen sem nevét, sem pedig az általa alapított első magyar homeopata kórházat szinte nem is említik. (A gyöngyösi Bartus József 1997-ben megjelent tanulmánya talán a kevés kivételek egyike.) Munkássága alapján pedig méltán megérdemli, hogy megemlékezzünk róla, és az általa művelt reformista gyógyírányzat gyöngyösi vonatkozásairól és fennmaradt emlékeiről.

Dr. Horner István 1808-ban született a Pest megyei Üllőn. Orvosi diplomát 1831-ben szerzett a pesti egyetemen, disszertációját a skarlát tárgyköréből írta. Életpályájának következő ismert állomása már Gyöngyös, ahol mint gyakorló orvos 1835-ben telepedett le. Nagyon gyorsan elismertté vált, hiszen egy évvel később már a város tisztiorvosának választották meg. Azonnal felismerte Gyöngyös katasztrofális közegészségügyi helyzetét. Tudta

7. kép.

Dr. Horner (Vezekényi) István
(1808-1891)

azt is, hogy a város tanácsa időről időre tiltó közegészségügyi rendeleteket adott ki, melyeknek sajnos kevés fogantója volt. Hiába kérte több polgár 1837-ben a tanácsot, hogy „*csináljon rendet a Fazekasok utcájában, mert a lakosság a nagy bűz miatt ablakot sem mer nyitni.*” A rendelkezés ugyan megszületett, ennek ellenére Draskovich gróf tisztartója az úrszékek tartalmát rendszeresen az utcában öntötte ki.³⁴

Nem volt jobb a helyzet a vásártéren sem. A tarthatatlan állapotok megszüntetésére már 1824-ben tanácsi rendelet született, mely szerint: „*A Tisztelendő Barátok Kertje mellett, ahol a Deszkások szoktak árulni, és azon a vidéken levő lakosok azt a panaszt tették, hogy oda Törkölyt hordván, és más undokságokat, azokat a Sertések fel turván, melly illetlen szokás által mind a vásár hely romlik mind pedig a Templomba való járás ... és az egészségre nézveis káros, mellyre végeztetett, hogy Dobbszó által az oda-való vitele az obyantén bűdösítő szemeteknek eltüntetván, az által hágókra szoroson fel vigyázzanak, hogy a Publicumnak praevaricatorai (megvesztegetői) példásan meg büntetthessenek.*”³⁵

Ezek az állapotokon szeretett volna Horner változtatni. A közegészségügyi helyzet javulását egy kórház alapításával remélte elérni, amelyben majd az általa alkalmazott gyógymód - a homeopatia - elvei szerint kezelik a betegeket. Terve csak részben sikerült, mert nagy álma, a kórház ugyan 1838. szeptember 16-án megnyílt, a közegészségügy várt javulása azonban ettől nem következett be. Jogosan kesergett több mint hetven évvel később a város akkori polgármestere, Kemény János: „*...a város vágóhídjá rozoga, célszerűtlen, patkányok által inficiált telepe... Éveken át a poros, piszkos helyen árulták nálunk a sátoros húst. A tőkét, amelyen a húst kimérték, lenyalták a kóbor kutyák, a sátrak fáit millió számban lepik el a mindent összerondító legyek.*” A kutak nagy része „*... a szemétretegen átfúrt úrszékek közelében lévő meszes talajvízzel fertőzött volt, a temetők mellett még áltál is fertőzve, hogy a holtak esőzész által meglocsolni maradványait is érintették.*”³⁶

Dr. Horner ideája tehát nem vált valóra. A kórház megalapítása Gyöngyös közegészségügyi helyzetén szinte semmit nem javított. Az alapvető hiányosság, a csatornázás és a vezetékes víz hiánya mellett még rontotta a helyzetet a városlakók életmódjából fakadó jó néhány egészségügyi hiányosság.

Dr. Horner kezdettől fogva abban bízott, hogy az általa alapított intézmény igazgatói székét is elnyeri. Erre minden esélye megvolt, hiszen a városban nagy népszerűségnek örvendett, és olyan magas rangú pártfogókat tudhatott maga mellett, mint Hanisz Imre, Berecz Ferenc megyei főügyész, vagy Nagy János prépost plébános. A vágya teljesült és Dr. Horner, mint az általa alapított kórház első igazgatója évtizedeken keresztül alkalmazta a hasonszenvészetet Gyöngyösön, igaz kisebb-nagyobb törésekkel.

Széles körű támogatottsága mellett már kezdetben is bőven akadtak ellenzői is, különösen a gyöngyösi orvosok körében. Ilyen volt Dr. Pirkler Antal is, akiről a későbbiekben még szó esik.³⁷ A gyógyszerészek között sem aratott osztatlan sikert. Elsősorban a forgalmat féltették, hiszen a homeopata orvosok - mint említettem - az 1840-es évek végétől gyógyszereiket szabadon árulhatták, ez azonban a hivatalos, állami engedélyezés volt, a szabad gyógy-

34 VARGA Sándor 1995. 14.

35 Gyöngyös város... 1984. 289-290.

36 KEMÉNY János 1911. 91-103.

37 Gyöngyösön praktizáló orvos volt, akit az 1988-ban megjelent „A gyöngyösi kórház története 1938-1955” című könyvem bevezetőjében - tévesen - nem soroltam a gyöngyösi kórház igazgatói közé.

szerforgalom már ezt megelőzően is működött. Talán ezért is meglepő, hogy a kórház javára tett adományokat „... kötelezvényekben Linczner János Gyógyszerész Úr!... az örökös időre tett alapítványokat 200 forinttal nevelte.”³⁸

Arra vonatkozóan, hogy a gyöngyösi kórházban valóban a homeopatia elvei szerint gyógyítottak-e hosszú ideig csupán Dezséri Bachó László „A gyöngyösi Alapítványi Közkórház története” című, 1938-ban megjelent igen alapos és tárgyyszerű könyve szolgáltatott némi bizonyítékot. Rajta kívül Dr. Misóczki Lajos tesz még erről említést „A gyöngyösi Bugát Pál Kórház 150 éve” című könyvében, igaz hogy ebben a hasonszenvi gyógymódot „tévés megfigyelésen alapuló tan”-nak minősíti. Említettem már Bartus József tanulmányát, amely ugyan más témáról szól, de megemlíti a gyöngyösi kórházat az első magyar homeopata kórházként. (Igaz, hogy soha nem állt az irtalmas rend kezelésében, mint ahogy a szerző állítja.)³⁹ A történészek és a témával foglalkozók nem fordítottak kellő figyelmet a fennmaradt csekély számú dokumentum felkutatására és publikálására, így jelen sorok írója került abba a szerencsés helyzetbe, hogy elsőként közzéteheti azokat, melyeknek egy része a „Gyöngyösi Kalendárium 2001.” lapjain a közelmúltban megjelent. 1840. április 12-én adták ki a gyöngyösi kórház első alapszabályát. Ez említi először Dr. Horner homeopata költődését. „3-szor. Horner István orvos úr, a' hasonszenvészetnek több évi barátja, a' kórházi betegeknek állandóan, Filó József, Pirkler Antal orvos és Goth Pál sebész urak⁴⁰ ... ingyen való gyógyításra és segedelmére, valamint Liczner János gyógyszerész... ezen szíves ajánlatok köszönettel fogadtattak.”⁴¹

Ebből az időből Dezséri Bachó László már említett kórházitörténete is tartalmaz néhány adatot a homeopatia gyöngyösi történetéhez. A kórházalapítás körülményeit taglalva a következőket írja: „Alapos helyszíni szemle után a mostani kórházépület helyén állott épületet, melynek tulajdonosa az akkor Erdőkövesden lakó báró Orczy Józsefné szül. Pejasevich Franciska grófnő, a hasonszenvészeti gyógymódnak lelkes híve volt, találta a legalkalmasabbnak. Ennek az épületnek egy részét ajánlotta fel a grófnő kórházi célokra”⁴² Dezséri Bachónak még lehetősége lehetett arra is, hogy a XIX. század sajtóját eredetiben olvassa. Így kerülhetett a kezébe a „Regélő” című pesti lap 1838. október havi száma, amely beszámol a gyöngyösi kórház alapításáról: „...a' fentisztelt Horner tanár úr a' hasonszenvészetnek több évbéli barátja élete fogytáig (melyet Isten hosszúra terjeszen) ajálkozik a' kórház betegeknek ingyeni rendes gyógyítására”⁴³ ... Egész Gyöngyös örömlázadásban volt, melly estve a' casinóban a legvidámabb táncban töre-ki”⁴⁴

Az alapítás évében mindössze hat-hat ágygal (egy női és egy férfi kórterem) rendelkezett a kórház.⁴⁵

Horner gondoskodott arról, hogy rendelkezésre álljon a gyógyításhoz szükséges anyagi erőforrás. Mivel a kórház létrehozásától kezdve alapítványi jellegű volt, ezért természetes,

38 Névsora a gyöngyösi... 1840. 9.

39 V. ö.: VARGA Sándor 1997. „a Paulai Szent Vince rendi izgalmas nővérek...”

40 A korabeli szakmai és közfelfogásnak megfelelően ez a dokumentum is különbséget tesz az „orvosok” és a „sebészek” között. A sebészet még ez idő tájt is lebecsült területe volt az orvoslásnak. Nem volt véletlen Bugát Pál lesújtó véleménye sem, amikor 1824-ben a pesti egyetem sebészeti tanszékét átvette, hiszen mint írta csak „félértékű tanszék”-et kapott, melynek hallgatóiból „csak sebész lesz és nem igazi orvos”.

41 A gyöngyösi Gyógyintézet... 1840. 6.

42 Dezséri BACHÓ László 1938. 23-24.

43 Ez csak a kórházalapítás első éveiben volt így, 1857-ben Horner fizetése már évi 400 forint volt.

44 Dezséri BACHÓ László 1938. 28.

45 VARGA Sándor 1995. 15.

hogy a szükséges pénzösszeg is az adományokból, alapítványokból tevődött össze. Adakozók is bőven akadtak, hiszen a divatos gyógymód, no meg a városlakók egymással szembeni elvárásai, vagy talán rivalizálásai szinte kötelezővé tették az adományozást a kórház javára. A XIX. század gyöngyösi sajtója rendszeresen beszámolt (különösen a báli szezon idején) az ilyen jellegű eseményekről, név szerint említve az adakozókat és az összegeket is. A kevésbé módos és művelt gyöngyösi polgárok is szívesen adakoztak, igaz, nem jelentős összegekkel. Erre abból a legalábbis részben név nélküli adakozó bejegyzése található. Ezt a könyvet 1838-ban nyitották meg, az alábbi szöveggel: „A' ki kórházunkra vagyis a szegény betegek Ispotályára egy ezüst huszast, vagy azon felől ad, ne terheltessek azt e' Jegyzőkönyvbe be irni a maga Vezeték s' keresznevével együtt. (Ennél kisebb adakozásokat is fel lehet ide irni.) Az adakozások a perselybe vetesenek.”

Mint említettem ennek a felhívásnak szó szerint nem mindenki tett eleget, hiszen sok volt a név nélküli adakozó.

Azt nem tudjuk pontosan, hogy mikor nyitották meg ezt az adománykönyvet, azt azonban igen, hogy a persely első felnyitásának alkalmával „1838. jul. 12. esrve felolvastatván a kisebb adakozások összesen tett 21 váltót” forintot tettek ki, illetve ennyit talált a Faigel Pál, Horner István és Lefenbrand Pál összetételű bizottság.⁴⁶ Ezek az adományok természetesen korántsem fedezték a kórház működését. Az intézet alapítványi jellege, és első alapszabálya is lehetővé tette, hogy „számosan más nem megvetendő alapítványokkal, többen halálukig évenként fizetendő, mások végre bizonytalan időre tett ajánlatokkal járulnának...”⁴⁷ hozzá a gyöngyösi kórház fenntartásához.

Ennek a gyűjtésnek az eredménye is hozzájárult, hogy az alapítás után alig több mint három évtizeddel a kórházigazgató éves jelentésében már azt írhatta: „... a rendelő orvos azon kellemes helyzetben van, hogy nem kell mérlegelni, egy vagy más étel olcsóbb, vagy drágább-e? hanem minden akadály nélkül olyan étlapot készít naponként, mely nem csak a betegség természetének, hanem gyakran a beteg kívánságának is megfelel. Ezen elvnel fogva bátra elmondhatom, hogy a gyöngyösi kórház étlapja elég gazdag változatossággal van kiállítva.”⁴⁸ A gyöngyösi kórház működéséről kialakult kép kedvező volt. 1868-ban jelent meg Albert Ferenc szerkesztésében a magyar orvosok és természetvizsgálók XIII. nagygyűlése alkalmából kiadott könyv, amely a következőket írja: „A gyöngyösi Kórház keletkezését a hasonszenv barátainak köszöni Vezekényi István hasonszenvi orvos gyógykezelése mellett...Az emeletes épület 10 betegszobát tartalmaz; most építetik egyik szárnyépületben az elmebetegek számára is egy, a kor igényeinek megfelelő helyiség. Ezen kórház csinra és a betegek ápolására nézve megyénkben a legkitűnőbbek egyike... A kórházi betegek...Vezekényi István hasonszenvi gyógykezelése mellett ápolatnak.”⁴⁹

Ismert, hogy a kórház anyagi biztonságát szinte teljes egészében a befolyt alapítványi összegek biztosították. Sajnos a kórházalapítás éveiből eredeti alapítványi okmány létezéséről nem tudunk. Dezséri Bachónak köszönhetően ismerjük ugyan az első alapítványt tevő Tarródy Bertalanné Reviczki Mária alapítványlevelét, amely 2000 ezüst forintról (5000 váltó forintról) szól, ez azonban nem köti az összeg felhasználását a homeopata gyógymód al-

46 Az idézett dokumentum pontos címe: „A' gyöngyösi Kórházra tett kisebb adakozások jegyzőkönyve 1838.”

47 A gyöngyösi Gyógyintézet...1840. 6.

48 VARGA Sándor 1997. 246.

49 Montedégói ALBERT Ferenc 1868. 276.

A kórház igazgatója már 1839-ben számvetést készített „az allopatikus és homeopatikus gyógyszerrendek felett...mely utóbbinak eredményét az akkori orvosi főkönyvek őrzik”.⁵³ Bár az említett orvosi főkönyvek nem maradtak fenn, világos, hogy miután Horner nem utasította vissza az első adományt - a kórházépületet - amely a homeopatia alkalmazására egyben kötelezte is, és elfogadta az első pénzadományt báró Podmaniczkytól, így nem is lehet kérdés, hogy az idézett számvetés milyen eredménnyel zárulhatott, függetlenül Horner elveitől.

Zavartalan is volt a gyógyítás egészen 1848-ig. Ekkor Hornert a szabadságharc hadügyminisztere⁵⁴ a pesti Ludoviceum⁵⁵ orvosává nevezte ki. A kórházbizottság nem hirdetett pályázatot, mint ahogy azt az alapszabály szerint tennie kellett volna, hanem Pirkler Antal orvost állította a helyére. Működéséről sokat nem tudunk, legfontosabb ténykedése az volt, hogy az igazgatói székbe kerülése után azonnal megszüntette a gyöngyösi kórházban a homeopata elvek szerinti gyógyítást és bevezette az allopatikus gyógymódot. Jogilag ez azért volt érdekes, mert a Podmaniczky-féle alapítvány ekkor már nyolc éve életben volt. Nem tudunk arról, hogy ennek az alapszabállyal ellentétes intézkedésnek jogi következménye lett volna.

Sajnos, Horner szabadságharc alatti tevékenységéről is kevés adat maradt fenn, csupán annyit tudunk, hogy pesti hivatalát 1849 januárjáig töltötte be, mert ekkor az osztrák császári hadsereg parancsnoka Windischgraetz a Ludoviceumot bezáratta. Nem tudunk arról sem, hogy pesti működése miatt érte volna Hornert a későbbiekben bármilyen retorzió, hiszen a Ludoviceum bezárása után visszatért Gyöngyösre és újra elfoglalta a város tisztiorvosi hivatalát.

Közben Pirkler igazgató tovább igazgatta a kórházat az allopatia elvei szerint. Működésének eredménye az lett, hogy a Horner idejében szerzett tőkék és kamataik jórészt felhasználásra kerültek (nem az alapítványok). Horner emberi tulajdonságait is mutatja, hogy ezt a tényt csak jóval később, 1889-ben a „Gyöngyös” című lapban hozta a város közvéleményének tudomására. Az akkori állapotokat jellemezve írta: „... a betegek már csak cserépbögréből enyhíthették szomjaikat.”⁵⁶ 1853-ban Pirkler igazgató tisztségéről lemondott. Újra Horner lett a kórház igazgatója. Első intézkedése a homeopata

11. kép.

A gyöngyösi kórház épülete 1857-ben, az új kórház irányából (vízfestmény, jelenleg a kórház igazgató-főorvosának irodájában)

53 Dezséri BACHÓ László 1938. 46.

54 Mészáros Lázár volt.

55 Az intézmény később Ludovika Akadémia néven működött tovább 1945-ig. (A többször hivatkozott Dezséri BACHÓ László a Ludovika Akadémia tanára volt.)

56 VARGA Sándor 1988. 1.

gyógymód azonnali visszaállítása volt, amely azután nyugdíjazásáig - 1886-ig - meghatározója volt a kórház terápiájának. Ettől az időtől kezdve azonban már folyamatos bírálatok érték tevékenységét, melyek orvosi körökből indultak ki,⁵⁷ és amelyeket a helyi sajtó egyértelműen támogatott. Közben - 1866-ban Horner a nevét Vezekényire magyarosította. A homeopatiát igazgatói működése alatt következetesen és tántoríthatatlanul művelte és alkalmazta, a munkában megfáradva 44 esztendei szolgálat után 1886. december 18-án nyugdíjazását kérte. Az utód személye ekkor még csak szóbeszéd tárgya volt, bár a gyöngyösi sajtó már ekkor felhívta a figyelmet arra, hogy a leendő kórházigazgató olyan szakember legyen, „...ki az újabb gyógymódokat gyakorlatilag is bírja és orvosi tudomány által legujabban feltalált, elvitathatatlan gyógyhatásuaknak bizonyult gyógyszerekkel gyógyít....Mert nem csekély fontosságú ám az, hogy milyen ember töltse be azt a hivatalt, mely közegészségünk egyik legfőbb factora, hogy ne mondjuk: Őre kell hogy legyen, mely hivatal az arra súlyosbodó nagy felelősség, s az azt betöltő orvos szakavatott ügyes kezelése, és berendezési szisztemája folytán kórházunk hírnevét emelni hivatott.”⁵⁸ A sajtó, amely akkor is nagyhatalom volt, egyre erélyesebben sürgette a homeopatia azonnali megszüntetését a kórházban.

A „Gyöngyös” című lap 1887-ben úgy vélte, „...hogya az orvosi tudomány által az egész világon elismert gyógyszerek és gyógymódok alkalmazását a kórházban mintegy kiküszöböljük, és helyette a régi homeopatikus szereket használjuk, ezzel egyszer s mind megtagadjuk a kórház haladó képességét.”⁵⁹

Ezek az elvárások nyilván nem egy laikus újságíró tollából származnak, sokkal inkább szakmai körökből vagy azok inspirációjára. Talán egy polihisztort, egyben képzett közgazdászt vártak el a kórház élére, olyan orvost követelve, akinek „...nemcsak gazdag elméleti tudása és gazdag gyakorlati tapasztalatai vannak, hanem nagy befolyása és széles körű ismeretsége is van, mert a kórház anyagi ereje növelésének érdekében erre szükség van.”⁶⁰

A város közvéleménye a lemondott Vezekényi kórházigazgató személyét tisztelte, több mint négy évtizedes gyógyító tevékenységét elismerte. Ez is oka lehetett annak, hogy fokozott várakozás előzte meg az utód személyét, aki végül is Dr. Koller János lett. Kollert 1887. május 27-én választották meg kórházigazgatónak. Igazgatóvá történt megválasztása után a gyöngyösi kórház történetének egy újabb kor-

12. kép.

Dr. Koller János (1846-1912)
eddig ismeretlen fiatalkori képe.

57 Dezséri BACHÓ László 1938. 83.

58 VARGA Sándor 1996. 23.

59 VARGA Sándor 1996. 23.

60 Dezséri BACHÓ László 1938. 83.

szakába lépett. Ez azonban nem ment zavartalanul. Koller ugyanis tisztában volt azzal, hogy elődje milyen kötelezettségeket vállalt a kórház anyagi biztonságának megteremtése érdekében. Ezt leghitelesebben magától Vezekényitől tudhatta meg, aki 1875-ben az alábbiakban foglalta össze a homeopátia gyöngyösi történetét: „A gyöngyösi kórházban 37 év óta a betegségek orvoslásának a hasonszenvi rendszer követetik, s pedig a következő okoknál fogva; mert:

1. Alulírott orvosi meggyőződése az, hogy az eddig és jelen gyógyrendszerek között a hasonszenvi az, amely a kórok gyógyítására a legalkalmasabb és legüdvösebb;
2. a kórházi épület volt tulajdonosnője Bárány Orczy Józsefné, ki e gyógymódnak kizárólagos követője volt, főleg ezen gyógyrendszer megörökítése céljából engedte által az épületet oly kedvező feltételek mellett;
3. a legfőbb alapítványaink között vannak olyanok, melyek világosan kikötik, hogy tett alapítványuk addig érvényes, míg a gyógyrendszer meg nem változtatik, - többen pedig utódjaik részére is kikötötték, hogy ha a gyógyrendszer változna, egyedül az ő beleegyezésük folytán történhetik meg.

Nem hiszem, hogy csalódjak, midőn azt állítom, hogy a gyöngyösi kórház nagyrészt ép az abban követett gyógyrendszernek köszönhető mai állását, mi által több ezer forint takarított meg a gyógyszerek árában. ...Megfelelt ezen rendszer a gyógytudomány feladatának? arról tanuskodik a minden év végén közrebocsátott, és a nyilvánosság elé terjesztett kimutatás, mely még eddig minden egyéb kórházakkal szemben az összehasonlítást kiállotta.”⁶¹

A homeopátia alkalmazása Dr. Koller János igazgatósága alatt fokozatosan megszűnt. Nem tudjuk, hogy mi lett a sorsa az alapítványi alaptökeknek.

Az új kórházigazgató a gyógyítási metodika megváltoztatása mellett fő feladatának az intézmény fejlesztését tekintette, melynek az elmeosztályok megalkotásával maradéktalanul eleget is tett.

A városban nagy tekintélyt vívott ki nemcsak szakmailag, hanem emberileg is. Utóda Dr. Frindt Ferenc József 1912-ben írta róla: „Tanúja volt nem egyszer e sorok írója is egyik-má-

13. kép.

Dr. Koller János, mint kórházigazgató
1909-ben (olajfestmény a kórházban)

61 VEZEKÉNYI István 1876. 23.

62 KOLLER János 1893. 31.

sik súlyos betegről lévén szó, e kijelentéseknek: Szegénynek nagy baja lehet, ha már Kollert hívják hozzá! - s ha meghalt: Gyógyíthatatlan volt, még Koller sem tudott rajta segíteni! Nemde legszebb bizonyítéka volt ez a ő orvosi tudása elismerésének?!⁶³

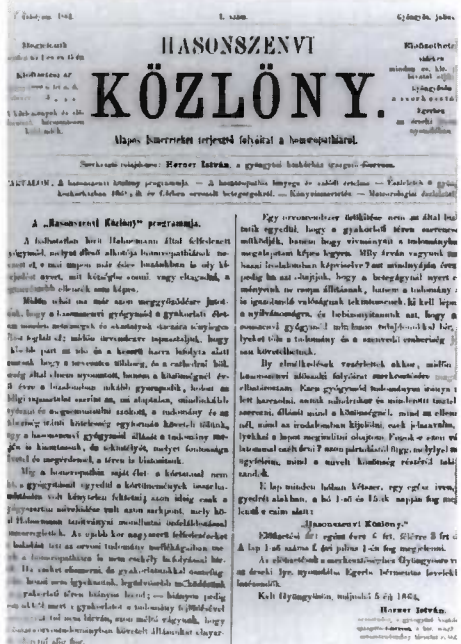
Bár a gyöngyösi kórházban véget ért a homeopátia korszaka, azonban Magyarország ekkor, de még később is homeopata nagyhatalom volt. A gyógy mód gyöngyösi története sem ért véget, hiszen eddig nem szóltam Horner tudományos tevékenységéről.

Hazai publikálási lehetőség nem lévén orvosi cikkeit bécsi és lipcsei folyóiratokban jelentette meg. A „Deutscher Zentralfetein homöopathische Zeitung” 1829-től, az „Allgemeine homöopathische Zeitung” 1832-től fogadta a homeopata orvosok írásait. Mindkét lap szívesen közölte Horner cikkeit is. Életképességüket, egyben a homeopátia életképességét is mutatja, hogy napjainkban is megjelennek.⁶⁴ Természetes, hogy az igazi elismerést az jelenthette volna, ha a homeopatiáról itthon, magyar nyelven jelenhettek volna meg közlemények. Erre Hornernek először 1848-ban nyílt lehetősége, „A cholera egyszerű és biztos orvoslása a hasonszenvelvei szerint” című munkájának kiadásával.⁶⁵

Azt nem tudhatta ugyan, hogy mi a betegség konkrét oka, hiszen annak kórokozóját csak jóval később, 1883-ban fedezte fel Robert Koch. Ismerhette viszont Jakob Henle bakteriológiai munkásságát, aki még csak spekulatív módon jutott a a következtetésre, hogy „az anyagok (t.i.: a kórokozónak) bizonyíthatóan jelen kell lennie a betegben, elkülöníthetőnek és tenyészthetőnek kell lennie, átváltozkoznak ugyanazt a betegséget kell előidéznie.”⁶⁶

A végeredmény mint látható, megegyezik a homeopátia alaptézisével. Horner munkája valószínűleg elismerést válthatott ki, mert újabb, nagy jelentőségű vállalkozáson gondolkodott.

Az 1831-ben Bugát Pál által megindított orvosi szaklap mintájára magyar nyelvű fórumot akart biztosítani a homeopata tanok népszerűsítésére. Erre azonban csak később került sor, és a körülmények ismeretében nem is biztos, hogy a vállalkozás sikeres volt. A lap mindenestre megszületett, és az első száma 1864. július 1-jén jelent meg „Hasonszenveli Közlöny” címmel.

14. kép.

Dr. Horner „Hasonszenveli Közlöny”-ének I. évfolyam I. száma

63 Dr. FRINDT F. József 1913. 5.

64 Dr. ZAJTA Erik 1991. 122.

65 Magyarországon többször is volt kolerajárvány a XIX. században, a legsúlyosabb 1831-ben, amely Gyöngyösön is pusztított. Ekkor az országban mintegy félmillió ember betegedett meg, ezeknek több mint a fele meghalt (lásd még: Varga Sándor Bugát Pál emlékei Gyöngyösön 1990.)

66 SCHOTT Heinz 1993. 283.

A „szerkesztő-tulajdonos” - ahogy magát nevezte - ebben a lapszámban fogalmazta meg programját, amelyben már ekkor kételyek is érződnek: „Mily árván vagyunk még a hazai irodalomban képviselve? azt mindannyian érezzük, pedig ha azt ohajtjuk, hogy a betegágnál nyert eredményeinek ne csupán állításnak hanem a tudomány által is igazolandó valóságnak tekintessenek, ki kell lépniük a nyilvánosságra, és bebizonyítani azt, hogy a hasonszenvi gyógymód mindazon tulajdonokkal bír, melyeket tőle a tudomány és a szenvedő emberiség jogosan követelhetnek.

Ilyen elmélkedések vezérlettek akkor, midőn egy hasonszenvi időszaki folyóirat szerkesztésére magamat elhatároztam. Ezen gyógymód tudományos iránya mellett harcolni, annak mindenkor és mindenütt tiszteletet szerezni, állását mind a közönségnél, mind az ellenzék-nél, mind az irodalomban kijelölni, ezek jelszavaim melyekkel e lapot megindítani ohajtom...

Horner István

orvostudor, a gyöngyösi kórház

igazgató főorvosa, a kir. magy.

természettudomány társulat r. tagja⁶⁷

A lap megjelenése közel sem váltott ki osztatlan elismerést az orvosi közvéleményben, sorozatos támadások érték, úgyhogy Horner már a harmadik számban arra fordította az energiáját, hogy a tan igazát védje, ha úgy tetszik, védekezzen. Álláspontját az alábbiakban foglalta össze: „Ha az ellenfél csak kevésbé higgadtabb vérrrel feleltünk, és szenvedélyeinek mérséklését kölcsönözne, némi elismerését nem tagadná meg tőlünk; mert ha a mai hasonszenvi orvosok számát a világ minden részében csak 3000-re tesszük, és ha ezek közül mindegyik naponta csak egyszer észlelte ezen gyógymód biztos sikerét, már ekkor is több ezer tanú tesz bizonyosságot e gyógymód valóságáról... De vallja meg az ellenfél igaz lélekkel, találkozott-e közöttük csak egy is, ki az ily fontos tárgyhöz megkívánható előkészületekkel felruházva komoly szándékkal és férfias elhatározottsággal valaha csak egyetlen egy kísérletet véghez vitt volna a hasonszenv gyógytörvényei szerint?”

Nem valószínű, hogy Horner ezekre a kérdésekre választ kapott volna. A „Hasonszenvi Közlöny” az orvostudomány csaknem minden területével foglalkozott, így természetesen a gyógyszerekkel is. A homeopatia egyik alapgyógyszerét, a belladonnát (nadragulya) ajánlja a legkülönbözőbb bajokra, így „agyvértődulás, hurutos szemlob, kötőhártyalob, torokgyík” ellen. Az általános orvosi témák mellett megjelentek a lapban az akkor még speciális szakterületeknek tekinthető cikkek is, így például: „Csuklás ujon szülötteknél”, „Étkezés a kisdedeknél”, „Lélekzet megrekedés ujszülötteknél”. Egyéb témák is foglalkoztatták Hornert, a „Szerelem élvezete a terhesség alatt”, vagy a sebészet tárgyköréből: „Súlyos fejsérülés agrárszékórással.”

A legnagyobb teret a belgyógyászat témakörének szentelte a folyóirat, de szó esik benne a „philadelphiai hasonszenvi akadémiának rendszabályairól”, „Spanyolhonban hasonszenvi tanszék felállításáról”, a „szabad gyógyszerosztás”-ról. Természetesen helyet kaptak a gyöngyösi kórház hasonszenvi tárgyú aktuális közleményei is. A „Hasonszenvi Közlöny” 1865-ben megszűnt, illetve áttette székhelyét Pestre és 1866-tól „Hasonszenvi Lapok” címmel jelent meg. (Ezt a tanulmány korábbi részében már említettem, csupán a pontositás miatt jegyzem meg, hogy Hornernek ehhez a laphoz már semmi köze nem volt.)

67 Horner életútjának eddig kevésbé ismert adaléka, hogy a Természettudományi Társulat tagja volt, (Erről csupán Molnár József gyöngyösi múzeológus tesz említést a Gyöngyösi Műsor 2001. májusi számában) melyet szakmai ellenfele Bugát Pál alapított 1841-ben. Arra vonatkozóan, hogy ismerték-e egymást, nem állnak adatok rendelkezésre. Azt sem tudjuk, mióta volt Horner a társulat tagja, melynek elnöki posztját 1864-ben adta át Bugát Than Károlynak.

15. kép.

A homeopatia gyöngyösi megalkotója, és megszüntetője
békésen nyugszik
együtt a gyöngyösi felsővárosi temetőben.

Horner „Hasonszenvi Közlöny”-ének jelentőségét emeli, hogy a Bugát Pál által szerkesztett „Orvosi Tár” 1848-ban történt megszűnésével magyar nyelvű orvosi publikációs lehetőség nem volt, igaz, hogy 1857-ben megjelent a Markusovszky Lajos által alapított „Orvosi Hetilap”, de ez sem igen adott teret a homeopata tanoknak.

A homeopatia lassan és csendesen megszűnt Gyöngyösön. Dr. Horner (Vezekényi) István érdemei azonban elvitathatatlanok és elvitathatatlanok. Elvitathatatlannak azért, mert kórházat adott egy vidéki kisvárosnak, amelyben egy akkor haladónak nevezhető gyógyelv szerint folyt a gyógyítás és amely napjainkban is működik, csaknem százezer lakos egészségügyi ellátását biztosítva.

Érdemei elvitathatatlanok azért, mert ennek a kisvárosnak kórházigazgatójaként először jelentetett meg Magyarországon orvosi szakfolyóiratot, amelyben egy olyan gyógymód kérdéseiről érkezett tudományos igénnyel, melynek hatékonyságát élete végéig hangoztatta. Ugyanezek az elvek vezették korábbi tudományos cikkei megírásakor is. A gyöngyösi kórház első igazgatójának a király a „Ferenc József rend koronás arany érdemkereszt polgári szalagon” kitüntetését, királyi tanácsosi címet és magyar nemességet adományozott, Vezekényi előnévvel.

1874-ben a kórház választmánya érdemeinek elismeréseként elhatározta Dr. Vezekényi István arcképeinek megfestését, amely 1875-ben készült el. Szerencsés egybeesése a véletlennek, hogy ez a tanulmány éppen most, Dr. Vezekényi halálának 110. évfordulóján jelenik meg, ezzel is tisztelegve a nagy előd emléke előtt, akihez hasonló egyéniségeket napjaink magyar egészségügye egyre inkább nélkülöz.

Véget ért a homeopatia vázlatos története. Jelen tanulmány célja nem az volt, hogy állást foglaljon a gyógymód mellett vagy ellene, hiszen szakmai jellegű kérdéseket nem is tárgyalt.

A hasonszenvészetet el lehet fogadni vagy elutasítani, természetesen lehet hinni is benne vagy úgy tekinteni, mint az emberiség által alkalmazott gyógyítási módok egy félrecsúszott területét. Egy dolgot azonban nem lehet megtenni: azt, hogy tudomást sem veszünk az egészségügy és az emberiség kultúrtörténetének erről a jelentős állomásáról.

Irodalom

- A 'gyöngyösi Gyógyintézet' eredete és alapszabályai
1840 (Pesten Trattner-Károlyi betűivel, Uri utca 612)
- ALBERT Ferencz (Montedégói)
1868. Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása (Eger)
- Dr. ARGENTI Döme
1877. Hasonszenvi Gyógymód kezdő H. orvosok értelmes nemorvosok Használatára és Hahnemann életrajza. Írta Argenti Döme kir. tanácsos Pest megyei T. főorvos a m. hasonszenvészeti orvosegylet elnöke. (Budapest nyomtatott Szentkirályi és Trettnernél)
- BARTUS József
1997. Richter Gedeon a magyar gyógyszeripar megteremtője
(Természet Világa 1997 január)
- Dezséri BACHÓ László
1938. A gyöngyösi Alapítványi közkórház története (1838-1938). (Kiadja a gyöngyösi alapítványi közkórház. Készült Ablaka János és Ferenc könyvnyomatóknál.)
- DIÓSZEGI Sámuel-FAZEKAS Mihály
1807. Magyar Fűvész Könyv mely a két magyar hazában található növényeknek megismerésére vezet, a 'Linné alkotmányára szerint.
(Készült és nyomtatódott Debreczenbenn. Nyomtatta Csáthy György)
- DUIN Nancy-Dr. SUTCLIFFE Jenny
1993. Az orvoslás története az ősidőktől 2020-ig. (Medicina Könyvkiadó Rt. Budapest)
Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta. 1659-1848.
Válogatás két évszázad városi határozataiból. 1984. (Eger)
- Dr. HORNER István
1864-1865. „Hasonszenvi Közlöny”. Alapos ismereteket terjesztő orvosi lap a homeopatiáról 1864-1865. évi lapszámok (Eger az érseki lyceumi nyomdában.)
Jelentés a gyöngyösi alapítványi közkórház 1912. évi működéséről.
1913. Közli Dr. FRINDT F. József igazgató főorvos.
(Gyöngyös, nyomtatott Herzog Ernő Ármin könyvnyomdájában.)
- KAPOR Elemér
1984. Adatok Gyöngyös sajtótörténetéhez.
(Tanulmányok Gyöngyösről. Borsodi Nyomda Miskolc.)
- Dr. KAPRONCZAY Károly
1991. A homeopatia Magyarországon. Bakodi József emlékezete
(1791-1845) (Lege Artis Medicine 1991.)
- Dr. KAPRONCZAY Károly
1992. A homeopatia Magyarországon. (Orvosi Hetilap 133. évf.)
- Dr. KARASSZON Dénes
1995. A kórházak helye, szerepe és jelentősége a civilizáció fejlődésének történetében.
(Magyar Kórházügy, 1995. Budapest.)
- KEMÉNY János
1912. Gyöngyös a múltban, a jelenben és jövőben. (Gyöngyösi Kalendárium 1912. évre, IV. évfolyam.) (Egri érseki líceumi könyvnyomda.)
- Dr. KISS László
1991. Ki volt Hahnemann Organaonjának első „magyarítója”? (Orvosi Hetilap 132. évf.)

Dr. KOLLER János

1893. Adatok a vidéki kórházak fejlődéséhez, különös tekintettel a gyöngyösi alapítványi nyilvános közkórház történetére. (Jelentés a gyöngyösi alapítványi nyilvános közkórháznak 1892-ik évi működéséről)

(Gyöngyös 1893, nyomtatott Herzog Ernő Ármin könyvnyomdájában.)

Magyar Larousse enciklopédia (Akadémiai Kiadó 1991)

Névsora a gyöngyösi gyógyintézet T. cz. jótevőinek az 1838-dik évben július 1-jén megnyitott alírási ív szerint. (Pesten 1840. Nyomtat. Trattner és Károlyi betűjével.)

Orvosi Tár

Szerkesztik és kiadják: Bugát Pál és Flór Ferencz. Harmadik folyamata 1847.

(Pesten, az Orvosi Tár hivatalában, Szerviták piacán 442. sz. alatt.)

SCHOTT Heinz

1993. A medicina krónikája. (Officina Nova Kiadó)

VARGA Sándor

1988. A gyöngyösi kórház története 1938-1955. (Gyöngyös)

VARGA Sándor

1995. Az egészségügy története Gyöngyösön I. (Sütőipari Nyomda)

VARGA Sándor

1996. Az elmeügy 100 éves története Gyöngyösön. (Sütőipari Nyomda KFT.)

VARGA Sándor

1997. A Paulai Szent Vince rendi irgalmas nővérek gyöngyösi működése, különös tekintettel a kórház történetében betöltött szerepükre.

(Mátrai Tanulmányok Gyöngyös 1997.)

VARGA Sándor

2001. A homeopatia gyöngyösi vonatkozásai.

(Milleniumi Gyöngyösi Kalendárium XV. évfolyam) (Kontúr Nyomdaipari KFT.)

Dr. VEZEKÉNYI István

1876. A gyöngyösi nyilvános közkórház alapszerkezete és a házirend; ezen intézet rövid történetével. (Kimutatás Gyöngyös városa nyilvános közkórházában 1875-dik évben ápolott betegekről.)

(Gyöngyös 1876 nyomtatott a „Gyöngyös” nyomdában.)

Dr. ZAJTA Erik

1991. Homeopatia, egy különleges, természetes gyógymód.

(Gyógyszerészet 1991 március)

A fényképeket és reprodukciókat Sóti Péter készítette.

Sándor Varga

Die homöopathische Heilmethode

An einigen Stationen der medizinischen Entfaltung demonstriert der Autor der Weg, der zur Entdeckung der Homöopathie führte.

Er präsentiert die Umstände der Entdeckung, den kurzen Lebensweg von Samuel Hahnemann und die Verbreitung der Lehre in der ganzen Welt.

Es werden die Geschichte der Homöopathie in Ungarn und die großen Persönlichkeiten hervorgehoben dargestellt, ferner werden die noch bestehenden Andenken des ersten homöopathischen Krankenhauses von Ungarn (in Gyöngyös) präsentiert, alle mit Hilfe von originaler Dokumente.

VARGA SÁNDOR
H-3200 Gyöngyös
Koháry u. 12.